

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У ВИХОВАННІ В МОЛОДІ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ПРИНЦИПІВ ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЕТИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

Оксана Скриль

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Анотація:

У статті проаналізовано досвід виховання в молоді основних принципів християнської етики у другій половині ХХ століття. Визначено роль учителя у процесі виховання в учнів милосердя, толерантності, співчуття тощо. Окреслено основні вимоги щодо особистості педагога, як головної особи у формуванні моральних якостей гуманістично спрямованої особистості в досліджуваній період.

Анотация:

Скриль Оксана. Роль учителя в воспитании у молодежи основоположных принципов христианской этики во второй половине XX века.

В статье проанализирован опыт воспитания у молодежи основных принципов христианской этики во второй половине XX века. Определена роль учителя в процессе воспитания в учениках милосердия, толерантности, сочувствия и т. д. Определены основные требования к личности педагога, как главного лица в формировании нравственных качеств гуманистически направленной личности в исследуемый период.

Resume:

Skryl Oksana. The role of a teacher in the upbringing of main principles of Christian ethics among the youth in the second half of the 20th century.

The article analyzes the experience of major principles of Christian ethics education in young people in the second half of the twentieth century. The role of the teacher in the process of education of mercy, tolerance, compassion, etc. among students is determined. The basic requirements for the personality of the teacher as the main person in the formation of the moral qualities of a humanistic orientation of the individual in the research period are determined.

Ключові слова:

виховання; мораль; особистість; учитель; християнська етика.

Ключевые слова:

воспитание; мораль; личность; учитель; христианская этика.

Key words:

upbringing, morality, personality, teacher, Christian ethics.

Постановка проблеми. Нестабільна ситуація у світі загалом і в Україні зокрема, вплив засобів масової інформації детермінують зростання проявів тривоги, занепокоєння, хвилювання серед населення, що призводить до проявів агресії, яка виражається у ворожому ставленні до оточення, у прагненні конфліктувати з іншими.

Найбільш схильною до такої поведінки є молодь, оскільки особистість формується саме в цьому віці. Тому сучасні вчителі повинні звернути особливу увагу на виховання цих членів суспільства й виростити громадян, які керуються головними принципами християнської етики. Аналіз наукової літератури другої половини ХХ століття показав, що педагоги того періоду приділяли значну увагу вихованню моралі в молодого покоління, тому варто звернутися до їхніх напрацювань у питаннях виховання милосердя, толерантності, чуйності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Період другої половини ХХ століття характеризується глибокими соціально-економічними та культурними перетвореннями, інтенсивністю реформаторських процесів в освітній галузі. Психолого-педагогічні засади виховання гуманістичних якостей у молоді розкриті в наукових працях Л. Виготського, І. Кона, В. Коцур, А. Суценка, Н. Тарасевич, К. Чорної та ін. Значний внесок у розв'язання проблеми виховання християнських чеснот особистості в досліджуваній період зробив видатний вітчизняний педагог В. Сухомлинський. У сучасній педагогічній

теорії і практиці проблему формування гуманістично спрямованої особистості, виховання в неї милосердя, чуйності, прагнення до взаємодопомоги тощо розробляють І. Бех, О. Гай, О. Джура, Л. Ржепецький, О. Сухомлинська, О. Товканець, К. Чорна, Ю. Чухненко та інші. Серед дисертаційних робіт, присвячених проблемам духовно-морального виховання особистості, заслуговують на увагу дослідження Л. Бабенко, Ю. Глінчук, Т. Недоводеєвої, Л. Уварової, О. Якиміві та ін., автори яких визначають педагогічні умови виховання милосердя у школярів і студентів; виховання почуття корисності для іншого (Т. Загороднюк).

Незважаючи на зростання уваги з боку суспільства щодо формування милосердної, гуманістично спрямованої особистості, спроможної активно діяти й жити в умовах демократичного суспільства, керуючись при цьому основними принципами християнської етики, сьогодні ще не достатньо розроблені теоретико-методичні аспекти цієї проблеми. Крім того, наявне певне протиріччя між накопиченим у вітчизняній освітній практиці другої половини ХХ століття досвідом виховання принципів християнської етики у школярів-підлітків і недостатнім використанням його потенціалу в сучасній школі. Отже, актуальність проблеми виховання високоморальної особистості, її недостатня розробленість у педагогічній теорії і практиці зумовили вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у спробі характеристики ролі вчителя у вихованні основоположних принципів християнської етики у другій половині ХХ століття. Мета дослідження передбачає виконання таких завдань: узагальнити досвід виховання у молоді того часу гуманістичних якостей і окреслити перспективи творчого застосування прогресивних ідей та педагогічно цінного досвіду виховання в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід проведення виховних заходів, спрямованих на формування основоположних якостей християнської етики у молоді в основній вітчизняній школі другої половини ХХ століття свідчить, що їх ефективність значною мірою залежала від того, наскільки педагогічно грамотно ці заходи були організовані вчителем. На підставі аналізу практичної діяльності педагогів досліджуваного періоду встановлено, що вчитель був «організатором виховного середовища», «садівником». Саме він регулював і контролював взаємодію з вихованцем, а «ефективність формування милосердя досягалася тоді, коли виховний процес був активним із трьох боків: активний учень, активний учитель, активне середовище між ними» [3, с. 82].

У педагогіці другої половини ХХ століття особистість учителя, його ідейні переконання, багатство духовного життя визнавалися прикладом для наслідування, сприяли формуванню відповідних рис характеру в молоді, завдяки чому діти замислювалися над власною поведінкою, вчилися управляти собою, поважати інших та допомагати їм. У документах того часу підкреслювалося, що вчитель має бути головною діючою особою в суспільстві, пробуджувати в учнях прагнення до гуманності, до самовиховання й саморозвитку, бажання виявляти позитивні якості.

Крім того, наголошувалося, що вчитель не може стати провідником ідей, які не стали його власними переконаннями, не може бути вихователем моральних якостей, яких він сам не має. Тому проблема морального виховання розглядалася насамперед як проблема моральності самого вчителя. Першою умовою дієвості прикладу вчителя вважалася його принциповість, моральна чистота. Наставник повинен був мати певні якості й поводитися так, щоб його поважали. Від того, як учитель зможе проявити себе в роботі з підлітками, залежало їхнє ставлення до нього у процесі подальшого навчання у школі. Суворість потрібна, але її варто поєднувати з наполегливістю, милосердям, чуйністю, увічливістю й цікавим викладом нового матеріалу [14, с. 15, 17; с. 85–86].

Аморальний учитель ніколи не мав авторитету серед учнів. Усяку фальш,

присосовництво, лицемірство з боку вчителя, учні, особливо старших класів, розглядали як найгіршу ваду [6, с. 11–12].

Справжнім учителем можна було назвати лише того, хто не старіє душею і має моральний вплив на молодь. Щирість і людяність у ставленні до учнів у другій половині ХХ століття визнавалися найголовнішими чеснотами учителя [6, с. 13].

Педагоги другої половини ХХ століття підкреслювали: важливо, щоб дитина була впевнена, що вчитель уважає її хорошою та доброю. Ще А. Макаренко радив відшукувати й закріплювати в дітях позитивні якості характеру, помічати їх гарні вчинки, добрі душевні порухи й не зосереджувати увагу на негативних проявах. Тепле слово педагога, жарт, уміння вислухати й дати пораду, заспокоїти, похвалити – усе це допомагає не тільки налагодити діяльність дітей, а й створити доброзичливу атмосферу в групі [2, с. 15].

Приклад учителя ставав для вихованців джерелом для наслідування поведінки. Саме тому поряд із кожним вихованцем повинна була стояти яскрава особистість, яка надихала на добрі вчинки, запалювала вогник глибокої віри в іншу людину, пробуджувала в душі кожної дитини милосердя та співчуття до оточення, була взірцем добropорядності.

Учитель повинен був не просто знати свій предмет, а й бути людиною чистої і великої душі, у якій слова не розходяться з ділами, яка не тільки розповідає учням про високі покликання, доброту, співчуття, милосердя та інші категорії християнської моралі, а й сама сповідує ці принципи [7, с. 34].

Як переконуємося, доброзичливі, милосердні відносини між вчителями й учнями сприяли підвищенню рівня навчально-виховного процесу, ефективності педагогічного впливу, інтенсифікації процесу морального виховання. І навпаки, нездорові стосунки негативно впливали і на тих, і на інших.

Саме тому одним із головних завдань виховної роботи з підлітками вчителі досліджуваного періоду вважали створення в колективі атмосфери глибокого взаєморозуміння, поваги, турботи й чуйності [1, с. 5].

Там, де вчитель був шанованою, твердо переконаною, небайдужою, толерантною, вольовою людиною, сама його особистість ставала виховною силою, яка впливала на розум, волу і почуття учня в нерозривному зв'язку з самим предметом, що викладався [11, с. 12, 14; 13, с. 92].

Особливу увагу вчителі другої половини ХХ століття приділяли формуванню взаємовідносин у колективі, встановленню

дружніх і довірливих стосунків з учнями. Особливо важливим це було для підлітків, оскільки саме в цей період особистість педагога, наявність у нього вольових і моральних якостей впливає на формування у дітей милосердя та інших чеснот, що властиві гідному громадянину суспільства.

Основним завданням педагогів того часу було виявити конфлікт у дитячому колективі та розв'язати його на засадах гуманізму та милосердя, викликавши в учнів переживання, співчуття й допомогти їм подолати внутрішні труднощі та не допустити розвитку негативної ситуації [10, с. 74].

Проводячи виховну роботу з підлітками, просто спілкуючись із ними, вчителі досліджуваного періоду пам'ятали, що перед ними «особистості», які потребують уваги, доброзичливості, сердечного тепла, ставлення як до своєї дитини. Вони підкреслювали, що саме спілкування з учителем було головною умовою формування гуманістичної позиції учня в житті [14, с. 17; 15, с. 85–86].

У досвідчених педагогів інтонація, міміка, жести допомагали дитині зрозуміти сенс слів, вимог і розпоряджень, а душевна широта та щедрість педагога, його доброта, уміння зрозуміти вихованця, відгукуватися на його радість та біди стимулювала дітей до прояву таких гуманних якостей, як милосердя, доброта, щирість [2, с. 23].

Особливо цінними в морально-виховному плані були прохання вчителя, його порада, натяк, прояв довіри до дитини, схвалення її дій тощо, що давали підліткові свободу вибору тієї чи іншої лінії поведінки, можливість самому вирішувати, як треба вчинити у певній конкретній ситуації [3, с. 84].

Інші педагоги другої половини ХХ століття звертали увагу на те, що для виховання в підлітків милосердя необхідно мотивувати їх до цього через створення такої ситуації, яка забезпечувала б моральну цілісність особистості, її внутрішню потребу проявити свою істинну людську цінність і ставитися до інших індивідів як до цінностей, які заслуговують на повагу й турботу про них [11, с. 12; 10, с. 47].

Тому одним із завдань виховної роботи з підлітками вчителі вважали пошук шляхів і засобів, які б сприяли тому, щоб мотиви, які мають суспільно значущий характер, стали домінуючими в мотиваційній сфері особистості. Щоб отримати необхідні результати, підлітків залучали до суспільно-трудова та суспільно-політичних справ: шефство над дошкільним дитячим будинком, озеленення свого району тощо [5, с. 51].

Виховуючи в підлітків милосердя, педагоги намагалися власним прикладом і прикладами з

життя відомих людей довести, що в усіх життєвих ситуаціях потрібно керуватися інтересами тих, хто тебе оточує, колективу, уміти бачити в кожному товариші соратника, поважати в ньому людину, особистість, тобто керуватися основними принципами християнської етики. Це допоможе засвоїти правила етикету, глибше зрозуміти сутність радянської культури, її основного принципу – гуманізму, турботи про людину [3, с. 114].

Колективізм, взаємодопомога, чуйність і повага до товаришів, чіткість і охайність, організованість, уміння вислухати друзів і за необхідності тактовно й делікатно надати їм допомогу та підтримку – це ті якості культурної людини, які з року в рік виховувалися педагогом в учнів.

Для досягнення найбільшої ефективності вчитель не тільки пояснював зміст і значення цих якостей, а й залучав учнів до таких відносин, які сприяли б їх закріпленню; створював на уроці атмосферу доброзичливості, поєднував вимогливість до вихованця із глибокою повагою до його особистості. Учитель допомагав підліткам аналізувати й оцінювати як свою поведінку, так і поведінку інших, організовувати їх життєдіяльність, щоб підлітки відчували радість і моральне задоволення від взаємовідносин.

Дослідження екстрасенсорних здібностей педагога довели їх неабияку допомогу в роботі з підлітками, визначенні їх темпераменту та здібностей. Правильним шляхом впливу було бажання переконати підлітка, що той є творцем, а не суб'єктом існування. На початковому етапі вчителі допомагали учневі відмовитися від поганих звичок, покращити ставлення до оточення. Крім того, не забували, що дитина може не мати почуття чуйності й милосердя, а це може спричинити негативні емоції. Саме тут і потрібна була тверда настанова педагога, що діти самі творять свої долі [8, с. 23].

Педагоги досліджуваного періоду визнавали: якщо вихователь не віддає душевного, сердечного тепла дітям, то не отримає його від вихованців, що, безумовно, негативно вплине на їх відносини. А добрий настрій вихователя (лагідний тон, схвалювальний жест, посмішка, підбадьорливі слова) сприяють виникненню позитивних емоцій. Отже, емоційно-позитивне ставлення вихователя до вихованців, прояв любові й поваги до них сприяли такому стилю роботи, який дав змогу чинити великий виховний вплив [2, с. 14].

Так само емоційне благополуччя допомагало виробленню в учня позитивних якостей, доброзичливого ставлення до інших людей. Якщо в сім'ї виразниками добрих почуттів були рідні, то у школі – педагог. Вихователь – це та людина, до якої прив'язувалася дитина, чиєї

любові і турботливого ставлення вона потребувала. Емоційна черствість педагога спричиняла негативні переживання дитини [2, с. 9, 13].

Аналіз педагогічної літератури досліджуваного періоду дав змогу нам дійти висновку, що вчитель був важливим чинником у вихованні моральних якостей учнів, адже моральні судження підлітка, які формуються поза правильним ідейним керівництвом вихователя й колективу, можуть бути помилковими, неправильними. Це має місце, коли переконання підлітка складаються під впливом випадкових обставин, поганого впливу вулиці, недобрих вчинків дорослих, тощо. Інколи підліток приходиться до неправильних висновків в результаті невміння самостійно розібратися в тих чи інших життєвих фактах, в змісті літературних творів та кінофільмів. Тому вчитель повинен керувати процесом засвоєння різних моральних понять [9, с. 23].

У процесі дослідження встановлено, що всі вчителі приділяли увагу вихованню головних категорій християнської етики, але особливу увагу в цьому відігравав саме класний керівник, до основних напрямків діяльності якого належали:

- формування дружного та доброзичливого колективу;
- проведення виховних годин та інших заходів, спрямованих на розвиток у дітей почуття милосердя та інших гуманних почуттів;
- організація безпосередньої взаємодії однокласників у різних видах навчальної та позакласної діяльності;
- організація змістовного внутрішньоклективного спілкування;
- коригування відносин «учень-колектив», «учень-учитель», «учень-сім'я»;
- організація взаємодії дитячого й батьківського колективів [4, с. 32–33].

Велику увагу під час педагогічної діяльності з підлітками класні керівники приділяли вихованню культури поведінки, адже саме в цьому віці дітьми вже накопичено певний досвід спілкування з людьми, вони знають правила поведінки в конкретній ситуації (у школі, вдома, на вулиці тощо), можуть аналізувати свою

поведінку, порівнювати її з поведінкою інших людей, самостійно доходити висновків і робити певні узагальнення в рамках християнської моралі [3, с. 113].

Класні керівники проводили з дітьми виховні години, де дітям пояснювали норми моральності, формували у дітей моральну свідомість, милосердя, привчали їх до виконання правил культурної поведінки [3, с. 101].

При поясненні правил культурної поведінки вчитель обговорював із підлітками прояви таких тонких якостей як такт, уважність, люб'язність, тим самим навчаючи дітей відрізнити грубість від прямоти, увічливість від підлабузництва, уважність від підлецування.

Показником ефективності роботи вчителя вважалося виникнення в учнів потреби в самовихованні, бо культурній людині властива постійна робота над собою, прагнення до самовдосконалення. Ця робота була успішною, якщо педагог мав авторитет у вихованців і сам відповідав тим вимогам, які висував до дітей. Вирішальну роль відігравала висока моральність самого педагога [3, с. 102–119].

Висновки. У процесі дослідження з'ясовано, що для досягнення виховної мети класні керівники проводили етичні бесіди, диспути, обговорювали з дітьми факти колективного життя, готували з класом стенди, присвячені культурі поведінці, вихованню милосердя, щирості, чуйності та інших людських чеснот, що демонструє активну позицію вчителя у вихованні в молоді основоположних принципів християнської етики.

У статті окреслено перспективи творчого використання досвіду, накопиченого педагогами другої половини ХХ століття у вихованні основоположних принципів християнської етики, в умовах сучасного українського державотворення. Зокрема слід звернути увагу на більш активне залучення дітей до участі у громадських організаціях; створення в сучасних школах різновікових загонів, які сприятимуть об'єднанню дітей, формуванню в них почуття відповідальності, милосердя та допомоги один одному; надання шефської допомоги в рамках цих організацій тим категоріям громадян, які її потребують.

Список використаних джерел

1. Білоусова В. О. Відносини в колективі як фактор морального виховання учнів / В. О. Білоусова // Педагогіка. – 1980. – Вип. 19. – С. 3–10.
2. Воспитание гуманных чувств у детей / [В. Котырло, С. Кулачковская, С. Ладывир и др.]; под. ред. Л. Проколиенко, В. Котырло. – Киев: Радянська школа, 1987. – 174 с.

References

1. Bilousova, V. O. (1980). Relations in a group as a factor in the moral education of schoolchildren. *Pedagogy*. Kyiv: "Radianska shkola". Issue 19. 3 – 10. [in Ukrainian].
2. *Raising of humane feelings in children*. (1987). Ed. Prokolienko L., Kotyrlo V. Kyiv: "Radianska shkola". [in Russian].

3. Воспитание сознательной дисциплины и культуры поведения школьников: Из опыта работы / сост. Ф. А. Бобков и др.; под. ред. И. С. Марьенко. – М.: Просвещение, 1982. – 159 с.
4. Гавриловець К.В. Воспитание человечности: книга для учителя / К. В. Гавриловець. – Минск: Нар. асвета, 1985. – 183 с.
5. Горєєва ВМ. Суспільно-політичне виховання – важливий фактор формування громадсько-політичної спрямованості особистості підлітка / В. Горєєва // Педагогіка. – 1974. – Вип. 13. – С. 49–55.
6. Гусак М.П. Моральне виховання старшокласників / М.П. Гусак. – К.: Радянська школа, 1970. – 68 с.
7. Кондратюк О.П. Моральне виховання учнів / О.П. Кондратюк. – К., 1961. – 47 с.
8. Кочерга Ф.Г. Экстрасенс у класі / Ф.Г. Кочерга // Рідна школа. – 1992. – № 1(748). – С. 22–29.
9. Кузь В.Г. Педагогіка В.О. Сухомлинського – педагогіка ХХІ століття / В.Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 2000. – № 1. – С. 113–120.
10. Маліченко К.М. Організація цілеспрямованої діяльності колективу класу / К. М. Маліченко // Педагогіка. – 1973. – Вип. 12. – С. 70–75.
11. Мусатов С.О. Гуманізувати основні функції вчителів / С.О. Мусатов // Педагогіка толерантності. – К.: Наукова думка, 2008. – № 1-2(43/44). – С. 12–14.
12. Неделя Л.И. Гуманизм и научное управление нравственным формированием личности / Л.И. Неделя. – Минск: Изд. БГУ имени В.И. Ленина, 1979. – 104 с.
13. Цвєлих Т.І. Методика морального виховання дітей молодшого і середнього шкільного віку / Цвєлих Т.І., Ваккер Д.Л., Коваленко С. – К.: Радянська школа, 1974. – 144 с.
14. Чухненко Ю.М. Головне – поважати дитину / Ю. М. Чухненко // Педагогіка толерантності. – К.: Наукова думка, 2008. – № 1-2(43/44). – С. 17.
15. Ширшова І.О. Спілкування з учителем як умова формування гуманістичної позиції учня / І.О. Ширшова // Рідна школа. – К.: Освіта, 1992. – № 7-8 (754/755). – С. 85–86.
3. *Raising of pupils' conscious discipline and standards of behavior: from the work experience.* (1982). Ed. I.S. Maryenko. Moscow: Prosveshchenie. [in Russian].
4. Gavrilovets, K. V. (1985). *The upbringing of humanity.* Minsk: Nar. asveta. [in Russian].
5. Horeeva, V. M. (1974). Social and political education as an important factor of social and political orientation of the individual adolescent. *Pedagogy.* Kyiv: "Radianska shkola". 13. 49 – 55. [in Ukrainian].
6. Husak, M. P. (1970). *Moral education of senior pupils.* Kyiv: "Radianska shkola". [in Ukrainian].
7. Kondratiuk, O. P. (1961). *Moral education of schoolchildren.* Kyiv. [in Ukrainian].
8. Kocherha, F. G. (1992). *The psychic in class.* Ridna shkola. Kyiv: "Osvita". 1/748. 22 – 29. [in Ukrainian].
9. Kuz, V. G. (2000). Pedagogy of V.O. Sukhomlynskyi – pedagogy of the 21st century. *Pedagogy and psychology.* 1. 113 – 120. [in Ukrainian].
10. Malichenko, K. (1973). The organization of purposeful collective activity in class. *Pedagogy.* Kyiv: "Radianska shkola". Issue 12. 70 – 75. [in Ukrainian].
11. Musatov, S. O. (2008). To humanize the basic functions of teachers. *Pedagogy of tolerance.* Kyiv: Naukova dumka. 1 – 2 (43/44). 12 – 14. [in Ukrainian].
12. Nedelia, L. I. (1979). *Humanism and scientific management of moral identity formation.* Minsk: Publishing House BNU named after Lenin. [in Russian].
13. Tsvelykh, T. I. (1974). *Methods of moral education of junior and senior pupils.* Kyiv: "Radianska shkola". [in Ukrainian].
14. Chukhnenko, Yu. M. (2008). The main thing is to respect the child. *Pedagogy of tolerance.* Kyiv: Naukova dumka. 1 – 2 (43/44). [in Ukrainian].
15. Shirshova, I. O. (1992). *Communication with the teacher as a condition for the formation of humanistic position of a pupil.* Ridna shkola. Kyiv: "Osvita". 7 – 8 /754 - 755. 85 – 86. [in Ukrainian].

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Скриль Оксана Іванівна
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна
площа Свободи 4, Харків
Україна, 61022

doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.944

Надійшла до редакції: 28.09.2014 р.

Прийнята до друку: 04.12.2014 р.